

RAYMOND CORBEY: WILDHEID EN BESCHAVING. DE EUROPESE VERBEELDING VAN AFRIKA.

AMBO/BAARN, 1989, 182 blz. en 116 foto's

" Ex Africa semper aliquid novi" zeiden de Latijnen. Inderdaad, Dr. R. Corbey, wijsgerig antropoloog verbonden aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen, analyseert in zijn werk de Franse, Duitse en Belgische beeldvorming van Afrika tussen 1850 en 1930 aan de hand van:

1 ansichtkaarten van naakte Afrikaanse vrouwen uit de Franse kolonies en Belgisch Kongo, de gedrukte tekst erop, vaak verfraaid met persoonlijke commentaar, 2 afbeeldingen uit de wetenschappelijke antropologische literatuur, 3 reisverhalen en romans (het epos van de koloniale beschavingskoorts), 4 missieliteratuur en -foto's (propaganda voor de hemel), 5 wereldtentoonstellingen waar autochtonen, vaak achter tralies, te bekijken waren. Kortom, voorliggend werk is de geschiedenis van de "ongeciviliseerden" tegenover de Europese "beschaving"!

De overheersing van de wereld door enkele Europese landen ging gepaard met de overtuiging van de absolute morele en culturele superioriteit van het Westen. Dat de blanken weinig of helemaal niet relativistisch waren, blijkt uit talrijke bronnen die de auteur raadpleegde. De wereld van de blanke werd niet overhoop gehaald, hij kreeg geen cultuurschok maar hield zich krampachtig vast aan de toen vigerende Europese ideeën - stereotiepen en clichés-omtrent Afrika (zie ook L. Vints, "Kongo made in Belgium" . Kritak, Leuven, 1984 en K. Bogers & P. Wymeersch, " De Kongo in de Vlaamse fictie- en reisverhalen" ASDOC-Studies, Brussel, Nr 4-5, juli, 1987).

De blanke kijkt dus naar Afrika, vooral naar naakte jonge en mooie vrouwen met strakke buik en stevige borsten die lachen én terzelfdertijd verlegen en onderdanig zijn. De Afrikaanse realiteit? Zeer zeker niet! Deze beelden zijn Europese beelden, vertekend door de eigen culturele ballast van de fotografie; vertekend omdat ze niets met de realiteit te maken hebben. Afrika bestaat immers ook uit oude vrouwen, mannen en kinderen. Die komen echter niet aan bod. De foto's (voor het merendeel studiewerk) tonen duidelijk aan dat deze vrouwen niet in hun natuurlijk en sociaal milieu op

de gevoelige plaat werden vastgelegd. Ze worden eerder in (Europese) erotische poses afgebeeld: borsten centraal, geaccentueerd door de armen in de hals te leggen of op de heupen. De foto's zijn duidelijk stereotiep en de non-verbale boodschap die de kijker moet treffen is: seksuele beschikbaarheid. Al gingen de Afrikaanse vrouwen schaarser gekleed dan hun Noordafrikaanse en Europese zusters, toch ook kenden zij schaamte i.v.m. bepaalde lichaamsdelen (vnl. de billen). Die grenzen waren echter voor de fotograaf onbekend; vandaar dat vele vrouwen verlegen naar hem kijken.

Naast de blanke fotografen, worden door Corbey ook de fysische antropologen op de korrel genomen. Ook zij publiceerden veel naakt uit wetenschappelijke (?) interesse (lichaamsmetingen en kleurschakeringen) en bouwden evolutionistische scala's van rassen: hoe donkerder de huid, hoe dichter bij de primate (en hoe minder cultuur). De lezers die deze boeken kochten en de ansichtkaarten verzamelden hadden natuurlijk andere bedoelingen dan strict wetenschappelijke (anatomie en etnografie): een in die tijd getolereerd voyeurisme; het bekijken van donkerhuidig naakt gold als minder erg en vermoedelijk minder zondig.

Behalve de houding van de antropologen, wordt ook deze van de filosofen en psychoanalytici kritisch bekeken. Geleerden als Freud, Jung, Nietzsche, Marx e.a. hadden dezelfde ideeën als Jan- met- de- pet over de Afrikanen en redeneerden dan ook in termen van wildheid en beschaving. Hun boodschap klinkt evenzeer vals: dankzij onze cultuur hebben we de wildheid in onszelf gelukkiglijk in toom kunnen houden en door onze oerdriften te kanaliseren vervallen we niet terug in die wildheid. Deze reactionaire visie van toen gaat af als een gieter mede dankzij de studies van bekende ethnologen als De Waal en Goodall.

In de discours over Afrika is er steeds een ambivalentie waar te nemen (al overheerst het negatieve beeld). Indien naaktheid wildheid verondersteld, dan is ook aan de andere kant naaktheid het symbool van paradijselijke onschuld. Afrika is het paradijs van het geluk en de spontaneïteit. Deze visie - een toenmalige reactie in Europa - is vanzelfsprekend óók een construct van de menselijke geest; géén enkele cultuur is paradijselijk.

De ansichtkaarten vertellen uiteindelijk meer over de blanke dan over het model. Ze vertellen over de vooroordelen van de blanke en zijn onbegrensd

fantasie. Dit is ook het geval met de literaire teksten. Het discours is een "way of worldmaking" dat veel meer zegt over de schrijver en zijn culturele achtergrond dan over de zgn. beschreven realiteit. Meer nog: het Europees ethnocentrisch zelfbeeld wordt omgekeerd; de Anderen zijn wat wij niet (willen) zijn!

De boodschap van alle thema's is eigenlijk de opdeling van de wereld, of beter gezegd, de kloof tussen twee continenten: Afrika en Europa, wilden en beschaafden, zwarten en blanken, heidenen en kristenen, vrouwen en mannen. Afrika is in alle opzichten de tegenpool van Europa: het dier t.o.v. de mens, de kinderlijkheid t.o.v. de ratio. Afrika als paradijs maar vooral ook als wild en onbeheerst.

Alle begrippen kunnen teruggevoerd worden op de allesomvattende polaire tegenstelling van de titel van het boek. Telkens wordt Afrika in metaforen beschreven: de landen zijn "bush" en dus beschikbaar; de vrouw is gelijk aan die "bush" en dus ook beschikbaar. Door de fotografische opname wordt de vrouw in bezit genomen zoals de kolonist en de missionaris het continent in bezit nemen. Telkens heeft Afrika negatieve connotaties: zwart, zondig, krankzinnig, onrein, achterlijk, moreel en fysisch verderf, prostitutie, SOA enz. Europa hanteert in hoofdzaak een mannelijk discours i.v.m. het imaginaire Afrika, een narratio over wildheid en beschaving met een bepaalde structuur. Telkens komen dezelfde paradigmatische tegenstellingen voor: beschaafd/wild, beheerst/impulsief, man/vrouw, menselijk/dierlijk, kristelijk/heidens, cultuur/natuur enz. Telkens is er dezelfde syntagmatische opbouw: Europa als continent van de "cultuur" heeft de taak de "lagere natuervolken" te civiliseren en te bekeren in naam van de vooruitgang en het kristendom. Telkens is er een stereotiepe beeldspraak: wild, donker, vrouwelijk, primitief, dierlijk, gewelddadig, kannibalisme enz.

Deze manier van redeneren zou tot het verleden behoren, maar is o.i. vandaag de dag misschien meer dan ooit aktueel (migrantenproblematiek). Mensen willen nu eenmaal zekerheden, de wereld moet overzichtelijk ingedeeld worden, het is zwart of wit, niet iets tussenin want dat maakt de redenering inconsistent en de mens blijkt dan geen houvast meer te hebben; zijn zekerheden gaan de mist in. Het redeneerschema moet consistent zijn en de realiteit moet overzichtelijk blijven omdat ze dan beheersbaar blijft.

Corbey bestudeert het (universeel) mechanisme van uitsluiting en analy-

seert machtsverhoudingen en belangen: wij deugen, de anderen natuurlijk niet. Door socialisatie leert men de waarden en de normen van zijn maatschappij; daar de Anderen verschillend zijn hebben ze géén waarden en normen. In die optiek leken kolonisatie en kristianisatie volkomen gewettigd, meer nog: de plicht van een beschaafd volk.

Frappant zijn de daaraan radicaal tegengestelde geschriften van Geoffrey Gorer, die in 1935 ver zijn tijd vooruit was en met een genuanceerde blik en pen een heel relativistische houding aannam (blz. 13). Later gingen vele sociale en culturele antropologen, zich ook relativistisch opstellen en beschouwden de Anderen als verschillend maar gelijkwaardig. Zoals Lévi-Strauss het eveneens stelt, zijn de tegenstellingen wild/beschaafd, natuurvolken/cultuurvolken enz. westerse historische constructies die wetenschappelijk niet gefundeerd zijn. Cultuur is immers zeer variabel in tijd en ruimte; alle culturen zijn zoveel variaties van éénzelfde thema, dat van menselijkheid.

Tot slot nog dit. Op een paar schoonheidsfoutjes na (blz. 32, foto nr. 24: luipaardvel i.p.v. tijgervel; blz. 108: Zaïrebekken i.p.v. Kongobekken; blz. 107: H.P. Duerr, Nackheit und Scham wordt geciteerd, doch er is geen verdere bibliografische referentie te bespeuren), is dit werk van belang voor wie geïnteresseerd is in de koloniale geschiedenis, de geschiedenis van de fotografie, de mentaliteitsgeschiedenis, de discriminatie, het racisme, de psychoanalyse, het ethnocentrisme enz. Een aanrader dus!

En ik zou deze bespreking willen eindigen met een ander Latijns gezegde : " Nigra sed formosa". ..

Bespreking door:

Patrick WYMEERSCH
College voor de Ontwikkelingslanden (RUCA)
Middelheimlaan 1,
2020 Antwerpen.